

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

1|2012:

Cena Gratias Agit Natalce Tumarec | Češi o Rusínech |
Historie podkarpatských měst: Obrázky z Iršavy | K novele
zákona o zmírnění majetkových křivd | Novinky o Rusínech
na Slovensku | Vzpomínky na Královo nad Tisou

(Ne)ekonomická politika

V tomto čísle informujeme o výsledcích sčítání obyvatelstva na Slovensku, jež svědčí o pozoruhodné skutečnosti: výrazně tam přibýlo Rusínů, nyní jich je 33 482 (v roce 2001 téměř o deset tisíc méně). Rusínům na Slovensku můžeme jen blahopřát, že jejich národnostní menšina se rozrůstá. V této souvislosti však stojí za zamyslení, proč tomu tak není v Česku, kde se nyní hlásí k rusínské národnosti dokonce méně lidí než dříve.

Když jsem o tom nedávno hovořila s jedním ze zdejších rusínských aktivistů, mimochodem členem Světové rady Rusínů, říkal mi: „A vy se díváte? Rusíni se sem dostávají čím dál obtížněji, zejména ti kteří tu dosud nežijí trvale či dlouhodobě; ti, kteří už mají české občanství či povolení k trvalému pobytu, se proto raději tiše asimilují, aby si nepřivodili problémy! Někteří si možná myslí, že jim příslušnost k jiné národnosti způsobí potíže.“

Ale to přece není pravda! oponuji. „Není, ale mnozí se raději pro jistotu přikrčí, znají to ostatně z domova.“ „Hm, jaké potíže by jim to mělo dělat, přemýšlím nahlas.“ „Ale hlavní stejně je, že zdejší Rusíni teď mají jiné starosti,“ dodává kamarád. Ztížilo se získání víza a jeho cena výrazně vzrostla, nesnadné je dostat pracovní povolení, žádosti se často zamítají. Stát omezuje „přiliv“ cizinců, aby v ekonomické krizi (kterou se kdekdokdo ohání) nestoupala nezaměstnanost „našich“. Přitom zaměstnavatelé, např. stavební firmy nebo farmáři upozorňují, že některé práce, které tu lidé z Ukrajiny vykonávají, domácí dělat nechtějí. Raději berou podporu v nezaměstnanosti. Zatímco dělníci z jiných zemí často rádi vezmou zavděk i podprůměrným výdělkem, který jim a jejich rodinám doma pomůže. Česko nepostupuje v oblasti zaměstnanosti rozumně, omezování zájemců o práci škodí naší ekonomice. O škodách na dobrém jménu státu nemluvě.

AGÁTA PILÁTOVÁ

POZVÁNKA

Zveme všechny členy a příznivce Podkarpatské Rusi na promítání filmu **Golet v údolí 24. května v 17.00 hodin** ve společenském sále Domu národnostních menšin Vocelova 3., Praha 2. Snímek natočil režisér Zeno Dostal podle povídek Ivana Olbrachta z Podkarpatské Rusi.

Foto Ivo Dokoupil

Nedělní cesta do kostela

Dva domovy

Mladá učitelka Hana Havlová loni úspěšně obhájila na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně diplomku o Rusínech a jejich migraci do českých zemí. Svou práci nazvala „Dva domovy – Migrace a její zásah do identity člověka na příkladu skupiny Rusínů“. Je to odborně fundovaný a inspirativní text na závažné téma, aktuální nejen pro rusínskou komunitu. Po exkursu do historie rusínského národa se zamýšlí nad otázkami rusínské migrace, nad tím, jak ovlivnilo myšlení, cítění, životní styl lidí. Analyzuje „dlouhou cestu Rusínů za lepším životem“ i nesnadné sžívání s novým prostředím. Její závěry vycházejí z vlastního výzkumu, zejména z rozhovorů s Rusíny žijícími v Česku.

Z pozoruhodné práce vybíráme několik ukázek, v některém z příštích čísel se k textu ještě vrátíme.

Od mala jsem slychala...

Pohyb obyvatelstva – migrace – je současností i historií lidstva. Snad ve všech dobách se lidé stěhovali z místa na místo za vidinou lepšího života. Opouštěli staré a vytvářeli nové domovy a ovlivňovali tak život sobě i druhým. Předmětem mého zájmu v této práci je imigrace neboli přistěhovalectví. Příkladem imigrantů mi budou Rusíni, národ mé babičky. Od mala jsem v jejích vyprávěních slychala o dalekých cestách: do Egypta za šlapáním skla, do Maďarska na žně, na Sibiř za těžbou dřeva a uhlí, do Čech za službou k sedlákovi. O životě dětí v nepřítomnosti rodičů: bída, hlad, stesk, výchova staršími sourozenci, nekonečná radost návratů. To všechno v pravidelně opakujícím se rytmu času,

i generací. Byla to ona, která mne přivedla k zájmu o poznání vlastních kořenů.

Není náhodou, že jsem za nimi musela putovat přes hranice domoviny, neboť mnozí jsme ve skutečnosti potomky a praprotomky migrantů. Pod Karpatami na území dnešní západní Ukrajiny jsem našla její národ a kraj, který je otisknut v jejím, ale i v našich životech. Až tam jsem si uvědomila, že všechno, o čem jsem kdy slychala a čím jsem žila, není jenom nějaká kulisa či povídačka k pobavení.

Pokračování na straně 3

VALNÁ HROMADA

Výkonný výbor Společnosti přátel Podkarpatské Rusi zve všechny členy na valnou hromadu 28. dubna 2012 v 10.00 hod. ve společenském sále Domu národnostních menšin, Vocelova 3, Praha 2.

Program:

- Zahájení
- Projekce filmu „Vzpomínky na Podkarpatskou Rus Světlý Mathauserové“
- Volba členů komisí, moderátora a zapisovatele
- Zprávy za uplynulé období: o činnosti, revizní zpráva, o hospodaření, o práci odborů
- Diskuse
- Krátká přestávka, malé občerstvení a prohlídka výstavy k výročí časopisu
- Návrh usnesení, volba nového výkonného výboru

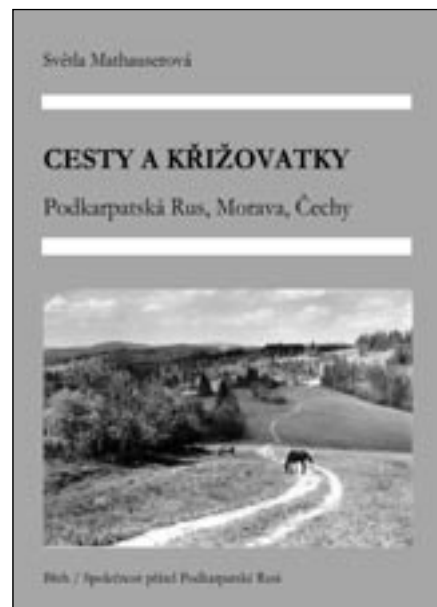
Cesty a křižovatky života Světlý Mathauserové

Kniha vzpomínek Světlý Mathauserové pod názvem Cesty a křižovatky – Podkarpatská Rus, Morava, Čechy, o které jsme jako o čerstvé novince informovali již v předchozím čísle našeho časopisu, je třicátou publikací, kterou Společnost přátel Podkarpatské Rusi za svou dvacetiletou existenci vydala.

Profesorka Mathauserová (1924–2006) literárně-vědecká pracovnice a kritička v publikaci zachycuje první dvě desetiletí svého života, prožité převážně na Podkarpatské Rusi. Svě dětství strávila nejprve na samotě hájovny v Luhu (její otec byl lesník), školní léta pak ve vesnici Kostrina v okrese Velký Bereznyj a počátek gymnazijních studií v Dravcích u Užhorodu. Jako dobrá pozorovatelka prostředí, ve kterém žila, nás seznamuje s realitami a způsobem života hned na třech značně rozdílných místech Podkarpatské Rusi. Svě bezprostřední zážitky autorka doplnila historickými událostmi té doby, o které se celý život zajímala. Dostává se nám tak do rukou cenné svědectví o autentickém životě

a vlasteneckém smýšlení podkarpatoruských Čechoslováků v 30. letech minulého století.

Kniha má 208 stran a téměř tři desítky dobových fotografií. Její cena v běžné distribuci je 180 Kč. K dostání bude také na letošním valné hromadě a to pro naše členy se slevou, za 120 Kč. Za stejnou cenu si můžete knihu objednat na dobírku na adrese SPPR nebo přímo na adrese člena výboru, který má distribuci knih na starosti: Jiří Havel, Rostislavova 11, 140 00 Praha 4, též internetem: j.v.havel@seznam.cz. Pokud jste členy SPPR, uveďte to ve své objednávce. Jinak by vám byla účtována plná cena. Poštovní tarif za dobírku je 86 Kč. Dovolujeme si připomenout, že od loňského roku při objednávce našich publikací za více než 250 Kč žádná poštovné ani balné neúčtuje. Seznam všech publikací SPPR najdete na www.podkarpatskarus.cz/knihy, nebo zdarma na požádání na výše uvedené adrese. Takto získané finanční prostředky usnadní vydání dalších publikací o Podkarpatské Rusi! (jh)

KRÁTCE ODEVŠAD

vými kapitolami vojenské historie naší země, všimá si i Podkarpatské Rusi, ať jde o pohyby vojsk, pohraniční boje či hrdinství hraničářů atd.

* **Rusínská rubrika Rodnyj kraj** v tomto čísle z technických důvodů nevychází, od příštího čísla ji opět samozřejmě zařazujeme.

* **Zemřela paní Zdeňka Potůčková**, dlouholetá členka naší Společnosti; jak nás informovala její dcera ing. Zdenka Frumarová, paní Potůčková odešla 27. 2. 2012 ve věku nedožitých 89 let.

* **Válečný hrdina plukovník v. v. Jindřich Heřkovič** odešel na věčnost letos v březnu. Pocházel z malé vsi Sekernice u Chustu. Všichni příslušníci jeho rodiny zahynuli jako oběti holocaustu, on sám bojoval v řadách čs. jednotky v SSSR. Jako tankista se vyznamenal v bojích o Dukelský průsmyk. Svou odvahou se nikdy nechlubil, byl však i ve stáří aktivní, v posledních letech se např. snažil pracovat ve prospěch novely zákona o odškodnění. Veřejnost v něm ztrácí poctivého člověka, Podkarpatská Rus i ČR vzor pro svoji mládež. Čest jeho památce. (ap)

* **Členské příspěvky:** Žádáme všechny členy Společnosti, kteří ještě nezaplátili členský příspěvek za rok 2011, aby tak neprodleně učinili. V opačném případě bude v příštím čísle časopisu zveřejněn seznam neplátců.

Zaplatit lze bankovním převodem na číslo účtu: 12939111/0100, nebo složenkou na adresu: DNM – SPPR, Vocelova 3, Praha 2 120 00.

Zaplatit lze také na valné hromadě. Složenka přiložená k tomuto číslu k časopisu je určena na úhradu členského příspěvku za rok 2012 **VV SPPR**

* **Učitelka Nataška Tumarec**, zakladatelka a ředitelka Muzea Ivana Olbrachta v podkarpatoruské Koločavě, obdržel z rukou ministra zahraničí ČR **Cenu Gratias Agit** za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí pro rok 2012. Na tuto cenu ji mj. navrhla Společnost přátel Podkarpatské Rusi. Natašku mnozí z nás

dobře znají z návštěv Koločavy jako zanícenou propagátorku česko-podkarpatských vztahů, milovnici české literatury, zasvěcenou průvodkyni i agilní majitelku restaurace Četnická stanice. Slavnostní akt předání ceny (mezi oceněnými je např. i architektka Eva Jiřičná) se uskutečnil v Praze 1. června tr., o podrobnostech budeme čtenáře informovat.

* **Chystáme k vydání rusínskou kuchařku.** Chcete-li se podílet na její přípravě, zašlete nám své oblíbené recepty, které rádi vaříte dodna a které voní vzpomínkami na Podkarpatskou Rus. Těšíme se na vaše dopisy. Pište na e-mailovou adresu: brezda@centrum.cz nebo na adresu DNM – SPPR Vocelova 3, Praha 2, 120 00.

* **Webový projekt „Padlí hraničáři 1938–1939“;** jehož součástí jsou také informace o padlých obráncích Podkarpatské Rusi, nedávno dokončil jeho autor a vydavatel Radan Lášek; lze jej nalézt na: <http://codyprint.cz/padli/index.html>. Autor se léta zabývá jednotlivě

Památce paní Blaženy Brabcové

V posledním období jsem ji vídával zřídka. Naposledy při našem rozhovoru v říjnu minulého roku, když jsme mluvili o možnosti uspořádat tradiční setkání podkarpatských rodáků. Žel, osud tomu chtěl jinak, paní Blažena již není mezi námi. Odešla na věčnost 21. ledna 2012 ve věku nedožitých 90 let. Spolu s ní jakoby odešel i kus docela obyčejného podkarpatského městečka, starého Ťačova: hotel Koruna na hlavním náměstí a nedaleký okresní úřad, kde pracoval dlouhá léta její tatínek Vladimír Houška, zaprášené uličky s nízkými staveními, rusínští gazdové v režných bílých kalhotách a ženy v tmavých suknicích, Židé v dlouhých černých kaftanech, výlety přes Tisu do nedalekého Rumunska, zápolení místního tenisového a hokejového klubu, vůně fačovských jablek...

Ano, paní Blaženo, přibližovala jste nám Ťačovo a vlastně celé Podkarpatsko oněch časů, připomínala jste nám svět, který se už nikdy nevrátí, naše rodiče, učitelé, kamarády, dávné události. Dokázala jste s noblesou převzít štafetu po svém tatínkovi, který po léta vedl spolek Ťačováků a podkarpatských krajanů. S lidmi jste to uměla, a když jsme dostali od vás pozvánku na výroční besedu, každý, kdo mohl, se jí rád zúčastnil.

Co bych chtěl ještě říct... Děkuji vám. Za sounáležitost, za udržování historického povědomí o rodném kraji, za hodnoty, které se v dnešním uspěchaném světě jakoby vytrácely... Za ten jasný svět, ke kterému se příležitostně rádi vracíme. (Neresen)

Blažena Brabcová s Karlem Křováčkem na setkání krajanů a rodáků z Ťačova a Podkarpatské Rusi v r. 2010 v Praze.

Dva domovy

Dokončení ze strany 1

Ale že je to životní realita, zapsaná do naší rodové či kolektivní paměti. Od našich předků si neodnášíme pouze povahové rysy či úzkosti, ale i vztah k domovu.

Rusíni a prameny jejich identity

„... Zde žije ještě Bůh. V dusném tichu pralesů žije ještě starý bůh země, který objímá hory a údolí, hraje si s medvědy v houštinách, laská se s kravkami uprchlími od stád a miluje troubení pastýřů, svolávajících večer dobytek. Dýchá do korun starých stromů, pije dlaní z pramenů, svítí z nočních ohňů na pastvinách, chřestivě rozechvívá listí kukuřičných polí a kývá žlutými terčí slunečnic...“ (Ivan Olbracht, Nikola Šuhaj loupežník)

... Tam žijí Rusíni, v samém srdci Evropy pod úpatím severních a jižních Karpat. Jejich domovinu historicky nazýváme Podkarpatská Rus, popř. Karpatská Rus. V běžném slovníku se však v současnosti používá označení Zakarpatí neboli Zakarpatská Ukrajina. Tento název přineslo teprve spojení s Ukrajinou. Z jejího pohledu se jedná o oblast za Karpatami. Rusínští aktivisté proti tomuto označení s větším či menším úspěchem bojí. Vidí v něm další krok, který Ukrajina učinila k potírání jejich identity, a to stejně jako v případě neuznání svébytné rusínské kultury a především jazyka. Jde tedy o dlouhodobou a systematickou snahu rusínskou kulturu definitivně potříti. Uvědomíme-li si, že kromě místa utváří předpoklad identity člověka také jazyk, je tato otázka velmi bolestivá. Karpatská Rus však nikdy v minulosti k Ukrajině nepatřila, její vývoj směřoval vždy zcela jiným směrem určeným blízkými vztahy se západem.

Podkarpatská Rus leží v sepětí čtyř státních sousedů. Kromě Ukrajiny je to Slovensko, Polsko, Maďarsko a Rumunsko. Zde všude žijí menšinové skupiny Rusínů. Vzdálenější a početně bohatou menšinu Rusínů nalezneme již od třicátých let osmnáctého století ještě v Bosně a Hercegovině (srbské Vojvodině a na východě chorvatské Slavonie).

S posunem hraničních pásem se měnil tvar země, politické zřízení, nikoli však lidé. Ze stejného důvodu je nalézáme také v naší zemi, která byla v mezích let 1918 – 1939 spolu se Slovenskem domovinou i Rusínům. Mimo tuto historicky podmíněná území nalézáme Rusíny i v dalších zemích, kam v různých vlnách odchází z politických, ekonomických, ale i etnických důvodů. Mezi těmito exilovými zeměmi sehrávají nejdůležitější úlohu Spojené státy americké, které „z dálky“ ovlivňovaly a ovlivňují osud tohoto „národa bez státu“.

Nejasnost v hranicích vlastního území jakoby symbolicky poukazovala na stejné problematické uvědomění vlastní etnicity. Prostý lid neměl dlouho potřebu etnické sebeidentifikace. Až na malé výjimky se o národní záležitosti nezajímal. Za revoluční roky považujeme přelom let 1848/49 v čele s prvním rusínským politikem A. Dobrjanským a spisovatelem, národním buditelem A. Duchnovičem, a padesátá léta devatenáctého století. Duchnovičovo národní krédo:

Ja Rusyn byl, Jsem ý budu, Ja rodylsja Rusynom, Cestnyj moj rod ne zabudu Ostanus' jeho synom!

Těžká cesta na salaš (Sinevská Poljana)

... Toto oblíbené krédo zůstalo v paměti také většině z mých respondentek. Některým díky československému školství v rámci Podkarpatské Rusi, jiným díky výchovnému působení rodičů. Můžeme říci, že jej používají jako symbolické vyjádření své etnicity.

Obrozenecké snahy přicházely z řad inteligence, která, inspirována situací na západě, usilovala o vytvoření rusínského národa v pravém slova smyslu. Národa s vlastním územím, politickým zřízením, hospodářstvím, jazykem, kulturou i náboženstvím. Snad pouze v poslední otázce měli Rusíni jasno.

Víra (tradice a zvyky)

„Podkarpatský Rusín je náchylen k mudrování, filosofování a jsou v něm silně zakořeněny náboženské city. Rusín se rád podrobuje zákonům světským i božím.“ Bohabojný lid. Tak zní jedna ze základních charakteristik Rusínů. Víra je středobodem jejich života, ze kterého se rodí kultura, tradice a zvyky předávané z pokolení na pokolení. Bůh v představách rusínského člověka nabývá vícero podob: Nezkrotitelný a všemocný Bůh, ukazující se jako zvláštní existence v rozmanitých podobách přírody.

Hovoříme spíše o bozích a bůžcích, kteří ovládají lidský svět. Jejich moc je velká a nepředvídatelná, stejně jako moc přírody. „Příroda je tvrdá, nemilosrdná. Její duchové jsou zlí, mstiví... Proto i zákony přírody – národní obyčej a pověry – ... jsou silnější než zákony světské a boží.“ (A. Markuš: Z podkarpatoruských národních obyčejů a pověr.)

Na Podkarpatské Rusi se můžeme setkat s bohatou duchovní tradicí zakořeněnou v křesťanství. Nejpůsobivější je zde zastoupena řeckokatolická a pravoslavná církev. Počty jejich věřících stoupají a klesají vlivem stírajících se politických režimů v zemi, které jednu či druhou církev zakazovaly. Přesto právě příslušnost k nim je pojitkem Rusínů ve všech zemích, kde žijí, a dovoluje tak přežít jedinečné rusínské kultury, neboť Rusín bez víry by už nebyl Rusínem. Společným jmenovatelem jim je liturgie byzantského ritu, typický interiér chrámů se zdobným ikonostasem a hlavně církevní svátky, řídící se juliánským kalendářem. Mezi nejvýznamnější svátky patří Velikonoce a Vánoce, doprovázené přísnými posty, a také svátky významných mučedníků. V menších počtech se potom setkáváme

s římskými katolíky, protestanty (evangelíky), ale také se Svědky Jehovovými.

Příčiny, motivy a formy migrace

Co pudí člověka k odchodu z domova? Za touto otázkou může zazníti dlouhé ticho, stejně tak jako lavina slov, jakými mohou být například: práce, peníze, svoboda, bezpečí... V rusínských rodinách se již po několika generacích migruje za výdělkem. Většinou jde o mladé lidi, kteří do světa odchází dobrovolně za vidinou zlepšení životních podmínek ať již v zemi příchodí, či v zemi původu, kdy příjemci financí nebo materiální pomoci jsou členové původní či nově založené rodiny. Na druhé straně Podkarpatská Rus vlivem své nestálé politické situace zrodila mnohé dobrovolné migranty. Migraci dělíme na:

a) Ekonomickou, profesní či sociální, přičemž uvnitř nich dále odlišujeme migraci za obživou jako existenční nutností, příležitostí ke zlepšení životních podmínek, migraci s cílem kvalifikace – profesní přípravy, nebo migrace mezi filiálkami jedné firmy. Ve všech těchto případech se jedná o dobrovolnou migraci.

b) Nucenou, vyvolanou náboženskými, politickými a světonázorovými rozpory. Do této skupiny řadíme také úteky z důvodu rasistických a etnonacionalistických tlaků v zemi původu a vyhnání spříšené jako důsledek pohybu „hranic přes lidi“

Nejistá budoucnost, těžká a vyčerpávající práce, „vydírání“ klientem, nízká životní úroveň, rodina daleko... Samota a deprese. Vyhledky člověka, kterému se v myšlenkách převládá tento „film“, nejsou optimistické. Jeho stav můžeme nazvat krizí. Přestože u nás existuje systém krizové pomoci v rámci sociálních služeb (poradny pro uprchlíky), rusínští migranti stav krize řeší nejčastěji svépomocí. Společným jmenovatelem tohoto řešení je společenství, popřípadě sdružování. Pozitivní charakter má účast na společenském životě spolu s krajanem/rodinou, přáteli z práce, ale také prostřednictvím církevní obce. S těmito variantami se setkáváme spíše u žen, případně u celých rodin. Negativní charakter sdružování se objevuje častěji u osamělých mužů. Blízkost k alkoholu se v těžkých podmínkách proměňuje v patologickou závislost, která bývá zdrojem konfliktů (s majoritou, se zákonem) a negativních postojů ze strany majority.

HANA HAVLOVÁ

Novela zákona o zmírnění majetkových křivd za nemovitý majetek na Podkarpatské Rusi schválena!

Jako přímý účastník všech kroků kolem přípravy zákona č. 212/2009 Sb jsem se nikdy – ani v našem časopise – netajil tím, že nám v podstatě vnučená verze zákona se tvářila, že problémy poškozených řeší, ale tak tomu ve skutečnosti není. Názorně se to ukázalo, když z oprávněných žadatelů, kteří se na Ministerstvo vnitra přihlásili, bylo ve správním řízení kladně vyřešeno pouze cca 27% žadatelů. Odmítnutých případů bylo nejvíce v skupině, kde jejich rodiče opustili Podkarpatskou Rusi buď dříve nebo později, než bylo v zákoně dáno – totiž v nesmyslně stanoveném období 5. 11. 1938 až 18. 3. 1939.

Po prvních výsledcích správního řízení, kdy bylo více zamítnutých případů, však nebylo možno v Poslanecké sněmovně v tak krátkém termínu žádat novelu zákona. Na takový krok bylo tehdy příliš brzy.

Naštěstí v Senátu se našli senátoři, kteří věc pochopili a rozhodli se pomoci. Ovšem s jednou podmínkou – že se odstraní pouze jeden problém. A protože největší problém byl právě se zmíněnými termíny, padla volba na něj.

Mezi zákonodárci, kteří věci nejvíce pomohli, byli senátoři Grulich, Jermář, Sekaninová, Jonáš. Posledních jednání o věci jsem se ve dvou výborech Senátu zúčastnil 13. 3. 2012. A když už bylo jasno, že uspějeme, podařilo se mi při projednávání v Poslanecké sněmovně do novely ještě přidat jednu poměrně malou, ale zato nepochopitelně poškozenou skupinu žadatelů. Šlo o ty, kterým nebylo přiznáno odškodnění proto, že jejich rodiče byli umučeni v koncentračních táborech, nebo byli popraveni za války dříve než 29. 6. 1945!! Dlužno přiznat, že v této snaze jsem cítil i podporu Ministerstva vnitra.

„Velvyslankyně“ Česka v Koločavě

Po první světové válce, kdy splynula Podkarpatská Rus s našimi zeměmi v jediný republikový celek, znamenalo toto spojení pro východní část nového státu nevídanou epochu. Pro všechny, i pro naše historické země, bylo toto odpoutání od habsburské nadvlády revoluční změnou – pro Slovensko a Podkarpatskou Rusi mimo politické uvolnění nadto zlidštění v sociální sféře. Zmínil jsem se tu nejednou o vděčnosti hlavně Podkarpatských Rusů za velkorysou sociální péči ze strany vlády ČSR, kterou tam dříve neznali. Stejně tak ještě i dnes oceňují snahu čs. úřadů neskrblit prostředky na modernizování všeho, co bylo po staletí zanedbáváno.

A u Rusů tu není jen doznívání vzpomínek starců. Zmínil jsem se několikrát o pozdějším, mladším pokolení, s jakou zasyčeností hovoří o zdejším stopách vládnutí ČR. Vzpomínání se předává ze starší generace dalším pokolením. Setkávám se s takovými „dozvuky“ vlády bývalé ČSR v každé navštívené obci či městě, v nichž mě ochotně místní pamětníci i jejich potomci seznamují o čs. blahodárném působení.

Zastavuji se v Koločavě, obci s poněkud kontroverzní minulostí. Samotné městečko vás okouzlí svojí polohou – je svíráno věncem romantických kopců lákajících k dobrodružným zážitkům. Krajina se táhne kouzelnou pahor-

Takže výsledkem celého procesu, který skončil 15. března 2012 je, že termíny opuštění Podk. Rusi se natolik „roztáhly“, že už nikomu vadit nebudou (§ 3, odst. 1, písm. c); také se odstranila tvrdost zákona u umučených a popravených předků žadatelů (§ 3, odst. 1, písm. a). Otázka tzv. „vnuků“ zatím řešit nešla – jejich případy musí vyřešit soud.

Už je podáno několik žalob, s případy členů našeho občanského sdružení jsme se obrátili i k Evropskému soudu. Věřím, že i tyto případy budou vyřešeny a soudy posoudí, zda platí čl. 11 Listiny práv a svobod, který říká, že dědění je zaručeno, a že vnuci jsou v občanském zákoníku v první skupině dědiců. Nevím ale, jestli se to nebude týkat pouze případů členů o.s.

Některé další nedostatky zákona ještě přetrvávají, ale jedna věc je jistá: na zákonodávce se už obracet nemůžeme, protože z nich jsme vyždímali všechno, co šlo. Nyní bude následovat podpis pana prezidenta a vyhlášení ve Sbírce zákonů. Účinnost zákona bude od 1. dne následujícího měsíce po vyhlášení.

A ještě úvaha nakonec. V celkové skepsi a nechtivosti k politice a některým jejím představitelům, pro které jsme mj. představovali nezajímavou skupinu s problémem, o němž nikdy neslyšeli, se nám přece jenom podařilo dosáhnout svého. Chtělo to jenom zorganizovat se a vytrvale pracovat. To jsme udělali a můžeme říci, že jsme něčeho dosáhli. Kromě nevelkých finančních částek také toho, že můžeme našim rodičům vzkázat: na Podkarpatské Rusi přece jenom nebyli zbytečně. A o to šlo v začátcích akce především mně.

Ing. JOSEF HAVEL
předseda obč. sdružení Podkarpatská Rus

Natalia Tumarec

katinou hraničící kopcem Komjanka, pod jehož čarovnými svahy se natáčel známý film Cikáni jdou do nebe. V místní krčmě jsem zapředl rozhovor, v jehož průběhu se člověk doví víc než běžný kolemjdoucí. Informovanost místních o období vlády ČSR byla obdivuhodná – asi ústní podání od rodičů... Pokud oni překvapeně říkali – „Víte o nás a o naší minulosti víc než my!“ pak jsme si opláceli divení navzájem.

Nemalou zásluhu na nestandardních vztazích místních k Čechům má též zdejší učitelka Natalia Tumarec, která překvapuje české

Devadesát let Jaromíra Hořce

V předvečer nedožitých devadesátých narozenin Jaromíra Hořce se sešlo v prosinci loňského roku několik členů naší společnosti na Vinohradském hřbitově, aby společně s jeho nejbližšími příbuznými uctili památku tohoto rodáka z Chustu, básníka, novináře, vzácného člověka a především dlouholetého předsedy Společnosti přátel Podkarpatské Rusi.

Setkání zahájila paní tajemnice Dagmar Březinová a na hrob položila vedle kytice i obložek z Tisy, dovezený za tím účelem z básníkovy rodiště. Hořcově poezii byl vzdán hold přečtením úvodní básně Zem z jeho sbírky věnované Podkarpatské Rusi Chléb na stole. Promluvil pan Dospiva, manžel dcery Jaromíra Hořce paní Blanky Dospivové, který vzpomínal na J. Hořce jako na člověka pracovitěho a angažovaného v mnoha spolecích a iniciativách, pro které pracoval až do posledních dnů svého života. Oznámil také, že písemnou pozůstalost Jaromíra Hořce převzal Památník národního písemnictví v Praze.

Odborným zhodnocením odkazu svého dědečka se věnuje vnučka Jaromíra Hořce Simona, která přislíbila, že nás s výsledkem své práce seznámí.

Často se setkáváme s dotazem, kde se hrob Jaromíra Hořce nachází. Je na Vinohradském hřbitově, který leží mezi stanicí metra Želivského a strašnickým krematorium. Nedávno zde byly uloženy ostatky prezidenta Václava Havla. Vchod je z Vinohradské ulice, kde stojí tramvaje 11, 19 a 26. Od vchodu se jde přímo, asi 150m, k centrálnímu kříž. U něj se zahne doprava a hlavní uličkou dalších 150m až o obvodové zdi hřbitova, zde mírně vlevo od uličky se nachází hrob paní Věry Hořcové (rozené Tauchmanové) a Jaromíra Hořce. Památku slavného podkarpatoruského rodáka připomínáme i dalším generacím!

(jh)

návštěvnky srozumitelnou, češtině se blíží řečí. Olbrachtovy knihy o Podkarpatské Rusi dobře zná, proto bez problémů odpovídá na otázky českých návštěvníků. Tato obětavá přítelkyně Čechů a propagátorka Olbrachtova díla si zaslouží hlubokého uznání a věřím, že její činnost neuniká pozornosti našich úřadů. Přijemným překvapením pro mě bylo, s jakou pohotovostí přetvořila filozofii Olbrachtovy výstavy, které jsem se dříve vyhýbal pro její propagandický ráz. Přesto je zájem českých turistů stále upřen především na postavu Nikoly Šuhaje – loupežníka. V tomto ohledu se s Natalií díváme spolu. Jejich otcové a dědové ho vykreslili jako zbojníka a vraha. Usmrtil dva četníky, z toho byl jeden Čech, pochovaný u nádherného dřevěného kostela.

V průběhu plynoucí doby si lidé idealizují i některé sporné či negativní postavy a mění je v legendu, oprostěnou od všech záporných vlastností. Koločava svým romantickým věhlasem nepřestane být lákadlem pro zájezdy s českými turisty.

JAN ROMAN

(Pozn. red.: Na jiném místě v tomto čísle přinášíme zprávu, že Natalia Tumarec dostane letos v červnu Cenu Gratias Agit za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí.)

Obrázky z Iršavy

Iršava leží v střední části Podkarpatska v půli cesty mezi Mukačevem a Chustem v údolí řek Boržavy a Iršavy; údolí bylo v minulosti často zaplavováno. Město je výchozím bodem cesty do pohorí Velký Díl s nejvyšším vrcholem Bužora (1086m) a na vrchol Šiňaku (1040m); na něm se nachází hustý bukový prales, který v minulosti patřil řádu Maltézských rytířů. V r. 1880 se Iršava stala sídlem hlavnoslužbového okresu. Získáním práva pořádat pravidelné týdenní trhy (v r. 1890) vzrostl význam městečka i příliv obchodníků. Později se zlepšují také dopravní poměry Iršavska, když byla v letech 1908-1911 uvedena do provozu úzkokolejná dráha z Berehova do Kušnice s odbočkou z Iršavy do Kamjanky a s významnou spojkou do Sevluše. Boržavská místní dráha plnila důležité hospodářské úkoly při přepravě obyvatel střední části Podkarpatska, zabezpečovala odbyt zemědělské produkce z údolí řeky Boržavy a dopravu dřeva, stavebních materiálů a lignitu.

Po změně státoprávních poměrů ve střední Evropě po I. světové válce, kdy se Podkarpatská Rus stala součástí naší republiky, zahájily v Iršavě v listopadu 1919 činnosti úřady. V té době zde žilo kolem 2300 obyvatel, převážně Rusínů a menší počet i Židů. V období 1919–1939 Iršava zaznamenala – podobně jako jiná podkarpatská města – jistý stavební a hospodářský růst. Postupně se měnil vzhled města, zejména jeho centra. V r. 1928 byl nákladem 650 tis. Kč uveden do provozu betonový most přes říčku Iršavu a v r. 1932 uskutečněna její regulace. Ke konci 20. let byly ve městě postaveny moderní budovy okresního úřadu, soudu a obytné domy pro státní zaměstnance, v r. 1933 nová rusínská obecná škola a státní opatrovna pro děti. Došlo také k úpravě a modernizaci hlavní průjezdní komunikace. Rada města svým usnesením v dubnu 1932 pojmenovala dvě hlavní ulice města po prezidentu Masarykovi a významném rusínském buditeli A. Duchnovičovi.

Součástí hospodářského zázemí Iršavy byl nově vybudovaný mlýn a elektrárna, působila tu také menší továrna na výrobu mýdla, octárna a provozovna na zpracování lnu. Iršavský okres se postupně stal důležitým střediskem mlékárenského průmyslu: pod hlavičkou Jednoty karpatoruských mlékáren zde působilo několik skvělých odborníků, emigrantů z Ruska, např. ing. V. Maslov ve Velkém Rakovci, L. Goncov v Lukovu nebo ing. A. Medveděv v Kušnici. Kvalitními výrobky proslula mlékárna F. Bartoše ve vesnici Zadné. Iršava byla rovněž sídlem okresního sdružení chovatelů dobytka v čele s I. Mereničem a okresního sdružení ovocnářů v čele s J. Vakarem. Náplní jejich činnosti bylo poskytování pomoci a zázemí místním zemědělcům. V nedaleké Ilnici se rozvíjel těžební průmysl – v lignitových dolech „Marie“ a „Mikita“ pod správou důlní společnosti „Boháč & Ručka“ bylo zaměstnáno asi 120 horníků a dělníků z Iršavy a okolí, mezi nimi i Slovinci z blízkého městečka Dovhé.

Veelku příznivé podmínky hospodářského i kulturního života za první Československé

Obytné domy pro státní zaměstnance

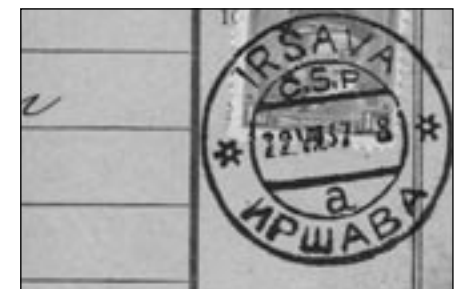
republiky se projevil zvýšením počtu obyvatel města o polovinu – ve srovnání s r. 1919 na přibližně 3700 v roce 1939. V Iršavě našla svůj domov přibližně stočtá Čechů, především z řad zástupečů okresního úřadu (okresní hejtman L. Orémus, zemědělský referent V. Mácha, lesní referent K. Černý), obvodního notářského úřadu (J. Kálman, A. Pukal, J. Laun), učitelů měšťanské školy (S. Slouka, J. Petera, V. Maršík), české obecné školy (A. Rukavička, B. Hobzová, F. Dolejší); patřili mezi ně také přednosta stanice ČSD V. Kmic a vedení již zmíněné důlní společnosti. Etablovalo se zde i několik českých podnikatelů a odborníků - autodopravce F. Nádvořík, majitel hostince F. Bednář, zvěrolékař M. Kočí a další. Od r. 1926 vyvíjela ve městě sportovní a kulturní činnost odbočka Sokola v čele s br. Orthem. Společenský sál hotelu „Centrála“ býval dějištěm častých ochotnických divadelních představení a společenských setkání za účasti místní kapely L. Kellnera, někdy i hudby 19. pěšího pluku z Mukačeva. Na kulturních a vzdělávacích aktivitách rusínských škol ve městě a v okrese se nemalou měrou podílela osvětová komise ve složení V. Luták, P. Svitlák a N. Derkáč.

Pokud jde o osobnosti kulturního života, spojené s Iršavskem, ve vesnici Osoj blízko Iršavy se narodil významný podkarpatský spisovatel, etnograf a učitel F. Potušíňak, absolvent pražské filosofické fakulty Univerzity Karlovy, který kromě jiného v r. 1939–1940 působil v Brně jako knihovník. V Kušnici, po absolvování učitelského ústavu v Mukačevě a gymnázia v Užhorodě učil v letech 1935–1936 na obecné škole J. Drozd, autor několika románů z podkarpatského prostředí (Sedláci z Velkého dvora, Dlouhá noc, Švestkový dvůr). H. Maršíková, rodačka z Malé Roztoky nedaleko Iršavy, je autorkou autobiografického románu „Holka z Roztoky“. Iršavsko proslavil také neuvěřitelný silák I. Fireak, rodák z Bílek. Ve 20. až 30. letech vystupoval pod jménem Kroton nebo Ivan Sila v Praze, v Podkarpatsku i ve mnohých zemích v zahraničí jako zápasník, který neznal porážky.

VLADIMÍR KUŠTEK

Most přes řeku Iršavu postavený v r. 1928

Razítko iršavského poštovního úřadu z období I. republiky

V čs. zahraničním odboji v průběhu 2. světové války Iršavsko reprezentovali příslušníci 311. letecké peruté ve Velké Británii, rodák z Dovhé I. Bodnár i příslušníci 312. letecké peruté M. Varcaba z Osoje a M. Žihanský z Kušnice. Vzpomeňme také na dalšího rodáka z Iršavska I. Kovača (narodil se ve vesnici Zariča), absolventa Univerzity Karlovy, předsedu podkarpatoruského studentského spolku „Vozroždenie“ v Praze v polovině 30. let a svým národním přesvědčením jednového z posledních Karpatorusů (zemřel jako devadesátiletý v r. 2002).

Když budete v Iršavě, zastavte se tu na chvíli a vzpomeňte na naše krajany, kteří zde žili a pracovali nezdíka za nelehkých podmínek. Měli své osobní touhy a naděje, prožívali své osudy, častokrát se snahou přispět k budování lepší budoucnosti Podkarpatska. Připomínejme si svědectví a odkaz, které zde zanechali.

Třetí nejpočetnější národnost u susedů

Slovenský statistický úřad zveřejnil výsledek sčítání obyvatelstva z roku 2011 na Slovensku. K rusínské národnosti se tu přihlásilo 33.482 lidí (v roce 2001 to bylo 24.201) a k rusínskému mateřskému jazyku 55.469 občanů (v roce 2001 54.907). Rusíni se tak stali třetí nejpočetnější národností Slovenska.

Na velkém nárůstu počtu Rusínů má svůj podíl dlouhodobá informační kampaň. Především

díky ní zaznamenal počet lidí hlásících se k Rusínům skok, který je mezi ostatními národnostmi v historii Slovenska opravdu ojedinělý. Oproti sčítání z roku 2001 se totiž k rusínské národnosti přihlásilo o 38 procent občanů víc; proti sčítání z roku 1991, tedy prvnímu svobodnému v postsocialistické éře (tehdy se mohli po prvé po mnoha desetiletích opět nazývat Rusíny!), je nárůst jejich počtu dokonce 96 procent! Rusíni

tak přeskočili Čechy, kteří byli po Maďarech a Romech etablováni jako třetí nejpočetnější národnostní menšina Slovenska. Druhou stránkou věci ovšem je, že vliv Rusínů na politické dění na Slovensku není velký. I zájem Slováků o Rusíny a jejich přínos Slovensku by mohl být větší. V tomto ohledu je – podle Sdružení inteligence Rusínů Slovenska – zapotřebí vykonat ještě množství práce. **(top)**

ZE ŽIVOTA RUSÍNŮ NA SLOVENSKU

* Sdružení inteligence Rusínů Slovenska přichází s projektem **Čemerica – projektem vzdělávání příslušníků rusínské menšiny na Slovensku** v oblasti lidských práv a podpory interkulturního dialogu s majoritním obyvatelstvem. Jeho cílem je utvrdit Rusíny v tom, že Slovenská republika je svobodným státem, kde mají občané garantována základní práva a svobody, včetně práv národnostní menšiny a že se jako občané Slovenské republiky nemusí bát ke své identitě hlásit.

* **Malé dějiny Rusínů** – tak se jmenuje záslužná kniha, která nyní vychází díky Sdružení inteligence Rusínů Slovenska ve slovenském jazyce. Jejím autorem je prof. Ivan Pop. „Jde o seriální monografii sumarizačního charakteru, věnující se dlouhodobě zatracovanému a také málo probádanému tématu, v čemž vidím autorův jednoznačný přínos jak pro historiografii, tak i pro samotné Rusíny. Je postavena na solidní faktografické bázi a s ohledem na její vysokou úroveň plní též funkci popularizační,“ říká ke knize doc. Michal Šmigel.

* Zámek a skanzen v Humenném obsadili filmaři. Natáčí zde **dokumentární film věnovaný významnému učenici, rektoru petrohradské univerzity Michalovi Baluďanskému**. Rodák z Vyšné Olšavy v polovině 18. století významně ovlivnil dějiny carského Ruska. Režisérem snímku je František Palonder.

* Vihorlatské muzeum v Humenném připravilo výstavu s názvem **Karpatská kraslice**. Jde o jubilejní 20. ročník mezinárodní výstavy, která nabízí díla pětapadesáti vystavovatelů ze Slovenska, Česka, Maďarska, Ukrajiny a Polska. K vidění tu je přes 900 velikonočních vajíček zdobených nejrůznějšími technikami.

* V polovině června se budou konat **58. Slavnosti kultury Rusínů – Ukrajinců Slovenska**. Přípravy jsou v plném proudu, sestavuje se program, probíhají jednání pořadatelů (patří k nim i Sdružení inteligence Rusínů Slovenska), Poddukelské osvětové středisko ve Svidníku aj.

* Prešovský kraj začal prověřovat **pojištění budov a sbírkových fondů** ve svých kulturních institucích. Kontrola má souvislost s neštěstím na hradě Krásná Horka. Bylo přitom zjištěno, že mnohé památky nejsou pojištěny.

* Prešovský kraj také deklaroval snahu o rozvíjení vztahů se Zakarpatskou Ukrajinou, a to v oblastech kultury, vzdělávání a cestovního ruchu. Představitelé obou územních celků prosazují například vznik **nových hraničních přechodů na slovensko-ukrajinské hranici**.

* Semináře, besedy, projekce, výstavy, debaty – to je jen malá část aktivit Rusínů na Slovensku. Dokument Marka Škopa Osadné je stále v permanenci a cestuje po celé zemi; Ve Vihorlatském osvětovém středisku proběhl seminář na téma **Rusíni na Slovensku a jejich vztah s majoritním obyvatelstvem**; podobné semináře se uskutečnily i v Bratislavě, Bardejově a Prešově. Ve dvoraně Ministerstva kultury SR v Bratislavě se konala zajímavá výstava prací několika autorů ze Slovenska a Polska nazvanou Rusíni v dokumentární fotografii.

* Na chrámu svatých apoštolů Petra a Pavla v Humenném byla slavnostně odhalena **tabulka připomínající ThDr. Pavola Rusnáka**, duchovního, vězně a publicisty. Slavnostní

předsedkyni vlády Ivete Radičové ve věci **přemístění dřevěného chrámu ze Šmigovce do Lutiny**. V dopise podepsaném generálním ředitelem sekce Branislavem Rezníkem se konstatuje, že v této záležitosti nebyl porušen zákon, nicméně Sekce kulturního dědictví MK s některými názory ZIRS souhlasí. V případě zájmu nabízí vyslání svého zástupce na případná jednání rusínských organizací a řeckokatolické církve.

* **Počet nezaměstnaných** stoupá i v Prešovském samosprávném kraji. Ke konci ledna jich tu bylo evidovaných 83.506 a je předpoklad, že jejich počet se bude ještě zvyšovat.

* Základní a mateřská škola s vyučovacím jazykem rusínským v Čabinách zorganizovala

Věru, tak naše děti už opustily své rodičovské hnízdo. Jen co se stihly postavit na vlastní nohy, odešly do penze... Kresba Fedor Vico

bohoslužbu při této příležitosti celebroul a tabulce požehnal řeckokatolický biskup Peter Rusnák, syn Pavla Rusnáka.

* V Muzeu moderního umění Andyho Warhola v Medzilaborcích byla otevřena výstava s názvem **Obraz jako písmo, písmo v obraze**. Představuje díla významných umělců oblasti pop-artu. V rámci vernisáže proběhla i inaugurace plátna Andyho Warhola Dollar Sign a portfolia Queen Margrethe II. Z královské edice s diamantovým prachem.

* Sdružení inteligence Rusínů Slovenska dostalo od Sekce kulturního dědictví Ministerstva kultury SR odpověď na svůj otevřený dopis **(top)**

Adolf Dobrjanský – velikán doby

Adolf Dobrjanský je významnou osobností východního Slovenska a Podkarpatskej Rusi druhé polovice 19. století. Jeho osud poznačili nejasnosti, které dlo trvali při národno-jazykovém zaradení Rusínov; rusínských krajanov považoval za súčasť ruského národa, preto medzi nimi presadzoval ruskú jazykovú a kultúrnu orientáciu. Takto uvádza aj životopisná kniha, ktorú napísal Michal Sekey a vydala Slovenská tlačiareň v Košiciach v roku 1928.

A. Dobrjanský sa narodil 20. decembra (niektoré pramene nesprávne uvádzajú 18. alebo 19. decembra) roku 1817 vo východoslovenskej dedine Rudlov, neďaleko Vranova nad Topľou, v rodine gréckokatolíckeho farára. Matka pochádzala z rodiny nemeckých kolonistov, jej starý otec bol dokonca mešťanostom Levoče. Ľudový školu skončil v Závadke, gymnázium navštevoval v Levoči, Rožňave a Miškolci. Neskôr študoval filozofiu a právo v Košiciach a Jágri. V roku 1840 absolvoval Banskú akadémiu v Banskej Štiavnici, kde získal kvalifikáciu banského a lesného inžiniera. Prvého októbra 1840 nastúpil do práce ako banský inžinier vo Vindšachte. Neskôr sa rozhodol vzdelanie si rozšíriť na Vysokom technickom učení vo Viedni, ktoré skončil roku 1847. Odišiel pracovať do Příbrami, kde odkryl uhoľné bane a v Čechách sa zoznámil s českým národovcom Václavom Hankom, ktorý ešte viac podporil jeho slovenské a rusofilské ctenie.

V 1848 sa vrátil do Banskej Štiavnici a kandidoval v júnových voľbách do uhorského snemu, do ktorého ho navrhli vo Vindšachte. Ale reakčné sily urobili všetko, aby ho nezvolili. Nezúčastnil sa ani na Slovanskom zjazde v Prahe, ktorý sa konal v prvej júrovej dekáde roku 1848. Svoj návrh predložil zjazdu prostredníctvom slovenského buditeľa J. M. Hurbana. Významným počínom zjazdu bolo, že delegáti prijali dokumenty s požiadavkou usporiadania národnostných pomerov aj „uhorských Rusínov“, ako v tom období nazývali Rusínov. Hrozilo mu, že ho uväznia a postavia pred súd, preto utiekol na Spiš a po mnohých nebezpečenstvách do Haliča.

Koncom roku 1848 sa vrátil do Prešova, kde sa už vtedy sfornovala skupina gréckokatolíckych farárov, ktorá pôsobila v záujme usporiadania národnostných pomerov Rusínov. Príslušníkom skupiny bol aj jeho brat – kanonik Viktor Dobrjanský, budúci školský inšpektor Užhorodského autonómno-administratívneho okresu. Skupina A. Dobrjanského vypracovala vlastný politický program: zjednotenie Rusínov Uhorskej Rusi, východnej Haliče, Bukoviny v jednu provinciu v rámci habsburskej monarchie. Odcestoval do Evova, kde doručil memorandum tamojším činiteľom národného hnutia a rokoval s nimi o ďalšom postupe na ceste ku zjednoteniu. V apríli 1849 sa A. Dobrjanský vrátil zo Evova do Viedne, aby u cisára a v jeho blízkom okolí mohol prerokovať otázku vytvorenia jednotnej rusínskej provincie. Viedenský dvor a vládne miesta boli v tom čase zaneprázdnené prípravou rozhodujúceho úderu proti Uhorsku a o záležitosť Rusínov stratili záujem, preto vytvorenie provincie bolo zamedzené.

Krátko potom, čo sa rozhodlo o intervencii cárskeho vojska v Uhorsku, A. Dobrjanského

ustanovili za pomocníka civilného komisára pri ruskej armáde a o niekoľko týždňov za civilného komisára pri treťom armádnom zbore, ktorému velil generál Rüdiger. Po skončení jeho pôsobenia v ruskom štábe ho vymenovali najvyšším komisárom segedínskeho okruhu.

Začiatkom októbra sa vrátil do Prešova, aktívizoval činnosť svojej skupiny a začal pripravovať ďalšie rokovanie vo Viedni v záležitosti uznania Rusínov ako svojbytného národa. Vedel o centralizačných náladách vo Viedni, preto sa vzdal myšlienky na vytvorenie jednotnej rakúskej rusínskej provincie na území Haliča, Bukoviny a Uhorskej Rusi a o tom informoval haličských rusínskych činiteľov. Začiatkom októbra 1849 do Viedne pricestovala delegácia prešovských Rusínov na čele s A. Dobrjanským. Dňa 9. októbra sa konala jej audiencie u cisára Františka Josefa I. Delegácia odovzdala Memorandum, jeho autorom bol A. Dobrjanský. Obsahoval 11 bodov, žiadali uznanie rusínskej národnosti v uhorskej korunnej krajine, zavedenie rusínskeho jazyka do škôl a úradov na tomto území, vydávanie novín v rusínskom jazyku a ďalšie požiadavky zrovnoprávňujúce Rusínov.

Koncom októbra 1849 Dobrjanského menovali prvým referentom a vedúcim kancelárie hlavného administrátora zriadeného Užhorodského okruhu, ktorý zahrňoval komitáty Ung, Bereg, Ugoča a Marmaroš. V mestách nariadil nahradiť maďarské nápisy trojjazyčnými rusínsko-maďarsko-nemeckými a pokúsil sa zaviesť ako úradný jazyk rusínsky, proti čomu protestoval mukačevský biskup. 28. marca 1850 Užhorodský okruh zrušili na základe rozhodnutia ministra Alexandra Bacha.

A. Dobrjanského odvolali a vymenovali za dištriktneho referenta v Košiciach, kde pôsobil v rokoch 1850 – 1851. Mesto bolo vtedy silno pomaďarčené, preto jeho činnosť bola veľmi sťažená. V Košiciach sa zaoberal najmä sociálnymi konfliktami v Šariši, na Makovicí a v Plavci. V dôsledku nových intríg znovu odchádza do Viedne, neskôr do Pešti, určitý čas žil vo Veľkom Varadíne, kde uplatnil technické vedomosti a z jeho iniciatívy regulovali rieky a opravovali cesty. Pracoval v Budíne, kde udržiaval inten-

zívne styky so slovenskými národovcami. Patril medzi tých, čo pripravili vydávanie Pešťbudínskych vedomostí a prispel na kauciu pre získanie licencie. Významnou mierou pomohol ku vzniku Maticy slovenskej a ako jediný neslovenskej národnosti sa stal členom jej výboru.

V marci roku 1861 bol jediným Rusínom, ktorého vo voľbách zvolili za poslancu uhorského snemu za makovický obvod. Starostlivo sa pripravoval na vystúpenie v sneme, ale maďarskí poslanci výkrikmi mu znemožnili vystúpiť s prejavom, v ktorom chcel žiadať, aby bolo zriadené rusínske vojvodstvo, zvolený rusínsky snem, rusínske komitáty zjednotené do celku a pod. Okrem toho mu vytkli, že bol komisárom ruských intervenčných vojsk a vychaľoval ruského cára ako ochrancu Rusínov. Žiadali, aby preskúmali platnosť jeho mandátu a neskôr snemovný výbor zrušil platnosť jeho mandátu.

Prejav uzrel svetlo sveta vďaka knižnému vydaniu. V brožúre, okrem iného, analyzoval postavenie Rusínov v Uhorsku a navrhol jeho rozdelenie na päť národných okruhov: maďarsko-nemecký, srbský, rumunský, slovenský a rusínský. V roku 1864 ho preložili do Viedne do Uhorskej dvornej kancelárie, kde sa opäť pokúšal presadiť požiadavky, ale získal len sľuby. V jeho kancelárii vo Viedni sa schádzali Slováci, Česi, Rusi, Srbi, Chorváti, aby sa radili o ďalších krokoch v národnom živote.

V roku 1866 v Užhorode vznikla Spoločnosť sv. Vasilija Veľkého, za jeho predsedu zvolili A. Dobrjanského. O rok neskôr spoločnosť začala vydávať prvé rusínske noviny „Svet“ a prvú literárnu ročenku „Mesjaceslov“. Vydal aj brožúru s programom vytvorenia tzv. Rakúskej Rusi, ktorá vyvolala ostrú kritiku v maďarských vládnych kruhoch. V 1869 opustil Viedeň a odišiel na východné Slovensko do Čertižného, kde si kúpil majetok. Začal sa venovať hospodáreniu a príprave svojich politických prác na uverenie.

V 70. rokoch zamerl sa na spoluprácu s haličskými rusofilmi. Šesť rokov žil vo Varšave v rodine svojho zaťa, profesora varšavskej univerzity, Antona Budiloviča, autora štúdie o národnostnej problematike Podkarpatskej Rusi. V roku 1881 sa presťahoval do Evova a začal spolupracovať s haličskými rusofilmi. A. Dobrjanského a jeho dcéru Oľgu Hrabarovú, ktorá sa vydala za Rusa Hrabara, ako aj niekoľkých Ivovských rusofilov obvinili roku 1882 z panslavizmu a vlastizrady, postavili pred súd, ale obvinenia im nedokázali a museli ich prepustiť. Krátky čas opäť žil vo Viedni, neskôr sa natrvalo usadil v Innsbrucku. Zomrel 19. marca 1901 v Innsbrucku, pochoval ho v Čertižnom na skromnom cintoríne. V závete poručil rozparcelovať svoj majetok medzi obyvateľov v Čertižnom, ktorí mu v vďačnosti dali urobiť pekný pomník na jeho hrobe.

Adolf Dobrjanský bol neobyčajne vzdelaný, pracovitý a ovládal deväť jazykov. Presadzoval záujmy nielen Rusínov východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi, ale tiež všetkých Slovanov. Bol to velikán svojej doby, nechýbala mu odvaha vzoprieť sa silným maďarizačným tlakom a usiloval sa o nastolenie spravodlivých národnostných pomerov.

Mgr. MAGDALÉNA LAVRINCOVÁ

Jak se vyvíjely názory Čechů na národní identitu Rusínů

Po připojení území jihokarpatských Rusínů k Československu v roce 1919 se toto území jevílo české veřejnosti jako velká neznámá, jakýsi temný kout Orientu ve střední Evropě, „Asie“ za Košicemi. Významná znalkyně země a jeho lidu, Amálie Kožmínová, území Rusínů dokonce pojmenovala „danajským darem“, Pandořinou skříňkou, z níž se náhle vysypalo na Čechy neštěstí. Čeští právníci museli navíc pro region hledat jméno; měli při tom šťastnou ruku a vymysleli krásný název – Podkarpatská Rus. Avšak čeští etnologové, lingvisté, kulturologové stáli před složitou otázkou: Jaký je původ a identita slovanského obyvatelstva kraje – Rusínů, Rusňaků, Ruthenů? Autoři prvních publikací (B. Kočí, J. Chmelař, S. Klíma, J. Nečas, K. Matoušek, V. Drahný, F. Drahný, J. Král) byli přesvědčeni, že Rusíni jsou příbuzní Rusům, Malorusům a haličským Ukrajincům. V jejich pojednáních na toto téma je na hony cítit nádech rusofilství, ba dokonce staromilského slavjanofilství. „Podkarpatská Rus je opuštěný sirotek, jehož otec (Rusko) válčí, máť (Ukrajina) je zmítána těžkou nemocí. Naše republika je mu nejbližší příbuznou, která může mu poskytnouti útulku a pomoci. Musíme být pamětlivi, že až jednou nastane národní uvědomění u Podkarpatských Rusínů – a po probuzení nenechá toto na sebe dlouho čekat, že jednou nastanou uspořádané poměry ve velkém Rusku, které jistě bude zase jednou slovanskou velmocí, budou podmínky pro Podkarpatorusy lepší v tomto velkém státě, než u nás, ač dnes je tomu naopak. Zajisté rozpomenu se bratři na východě na Uhroruskou větev a obrátí se na ni s dotazem, jak se jim u nás daří. Proto pečujeme již nyní o to, abychom v odpovědi té nebyli líčeni jako macecha, ale odpověď nechť vyzní pro nás příznivě, abychom i pro další budoucnost získali sympatie velkého ruského národa.“ (V. Drahný, F. Drahný).

Geograf K. Matoušek viděl etnickou situaci u Rusínů realistický, jejich národní uvědomění viděl jako slabé, spojené s církevní strukturou: „Každá zdejší církev má národní ráz a považuje své významy za nezbytnou součást své národnosti, ba u mnohého neuvědomělého Rusína platí církev více než národ... V Podkarpatské Rusi setkali se různí národové a obranu proti druhým hledali namnoze v náboženství a církevní organizaci.“ Na rozdíl od ukrajinských etnografů, umělé dělicích karpatské obyvatelstvo na Huculy, Lemky a Bojky, K. Matoušek uznával svéráznost Huculů a vůči jiným vypracoval vlastní, realistický názor. „Rusínské obyvatelstvo v Podkarpatské Rusi dělíva se často na Bojky a Lemky. Ale oni sami tak nečiní a mnohý z nich jméno Bojk považuje za nadávku. Název Lemků dává se nejzápadnějším Rusínům, tudíž na Slovensku. Více důvodů mluví pro rozlišování mezi Vrchovinci a Dolňany (též Doliňan, Dolišník).“

Velkou pozornost věnovali čeští úředníci a odborníci jazykové otázce v rusínském prostředí, v té souvislosti vypracovali širokou škálu názorů, avšak definitivně řešit problém nedokázali. Zcela fantastický názor prosazo-

vali již zmínění V. Drahný a F. Drahný: „Jazyk podkarpatských Rusínů není jednotný. Jeho nářečí jsou vlastně původním jazykem lidu rusínského z toho kterého století, přistěhovavšího se na Podkarpatskou Rus z různých krajů Ruska, jako z gubernije volynské, poltavské apod. Velmi patrný je vliv haličských Rusínů a vliv jazyka slovenského. Rusínština činí vlastně přechod k ruštině a můžeme říci, že nás spojuje s Rusy. Čeština přechází do slovenštiny, tato svým výchoďným nářečím je blízká „hovorů“ Podkarpatské Rusi. Ti opět svými dialekty jsou spojeni s východní Haličí.

Dívky

Stykem sousedních slovanských kmenů splývá a vzájemně se prostupuje jejich řeč, vytvořuje se pozvolný přechod mezi nejvýchodnějším a nejzápadnějším slovanským jazykem tj. mezi ruským a českým“.

Reálné stanovisko o jazykové otázce zaujal K. Matoušek: „Karpatští Rusové mluví sice nářečím dosti odchylným od velkoruštiny, ale toho je si vědoma pouze jejich nečetná inteligence, ne však lid... Jazykové poměry v Podkarpatské Rusi jsou hotovou spleť, neboť se zde nemluví jediným společným nářečím, nýbrž trojími základními vedle řady menších. Tato živá lidová nářečí mají jisté vztahy k jednotné církevní slovanštině.“ V tom ohledu Matoušek byl v roce 1924 dál v řešení rusínského jazykového problému, než dnešní ukrajiništi jazykovědci, neuznávající svébytnost rusínského jazyka.

V této situaci projevila úplnou bezradnost v jazykové otázce na Podkarpatské Rusi rovněž československá administrace. Část českých úředníků si myslela, že Rusíni jsou Malorusové (Ukrajinci) a hovorová rusínština je dialektem maloruského (ukrajinského) jazyka. Jiní byli přesvědčeni, že Rusíni jsou Karpatští Rusové,

tedy část Rusů (velkoruského národa). Civilní správa se proto obrátila na ministerstvo školství, aby vneslo do věci jasno. 4. prosince 1919 byla svolána porada 15 českých lingvistů. Ti koncem prosince podali zprávu, ve které celkem prozřavě konstatovali, že „otázka literárního jazyka každého národa může být řešena jen představiteli toho samého národa“. Avšak bohužel se cítili povinni demonstrovat vlastní erudici, aniž by se v problematice bezpečně orientovali. Došli totiž k závěru, že jazyk obyvatel Podkarpatské Rusi je „bezsporu maloruský dialekt“. Proto doporučovali zavedení „haličské varianty

ukrajinského jazyka“ jako vyučovacího jazyka ve školách, využívání haličských učebnic a pozvání učitelů z Haliče. Na závěr své zprávy navíc upozorňovali, že obyvatelé Podkarpatské Rusi nesmí zapomenout, že „jako Ukrajinci jsou příslušníky velikého národa ruského“, čímž potvrdili zastaralý slavjanofilský charakter svých úvah o jazyku a národní příslušnosti Rusínů. Zpráva českých učenců tedy jasno do věci nepřinesla.

Jazyková situace na Podkarpatské Rusi se vyhroutilá příchodem ruských a ukrajinských emigrantů v rámci Ruské pomocné akce (1921). Ti místo toho, aby byli vděční, že unikli z bolševického pekla, začali s vášnivou národností, přesněji řečeno nacionalistickou „výchovou“ nezkušených Rusínů, hlavně mládeže. V kraji proběhlo radikální rozdělení na národně kulturní směry – ruský, ukrajinský a rusínský. Ukrajinský vyústil dokonce v protistátní hnutí. Čeští odborníci a politici se snažili v tom boji zůstat neutrální, avšak někteří ho ostře odsuzovali, při tom dělali podivné závěry. „Jazykové spory mezi politickými směry malo- i velkoruským, jež čeří veřejnost na Podkarpatské Rusi, jsou zbytečným plýtváním energie a tříštěním

národních sil... Přáli bychom si sblížení a sjednocení, ale my Češové musíme ponechat vše svému vývoji, který přinese sama doba. Zajistě, že jazyk literární se utvoří dle situace za hranicí karpatskou tj. v bratrském Rusku“ (V. Drahný).

Koncem dvacátých a začátkem třicátých let se hlásí o místo na politické a kulturní scéně regionu rusínský směr, který negoval jak ukrajinskou, tak ruskou orientaci. Jeho příslušníci zastávali názor o svébytnosti rusínského národa, o jeho odlišnosti jak od Ukrajinců, tak i od Rusů. „Rusíni musí být pyšní na to, že v důsledku zvláštních kulturně právních podmínek se zformovali jako svébytný národ. Jedině Československá republika může zabezpečit podkarpatským Rusínům jejich nerušený národní vývoj. Je nám proto úplně lhostejné, co se děje v Rusku, Haličí, Americe nebo v Maďarsku.“ Dlouhou dobu pražská vláda tento směr ignorovala, a navíc ho zcela bezdůvodně podezírala z tzv. maďarónství. Obrat nastal až ve druhé polovině 30. let, kdy strany a skupiny ukrajinského směru se radikalizovaly nacionalisticko-iredentistickým směrem a jejich vůdčí činitelé se orientovali na nacistické Německo, tzv. ruské skupiny zase úzce spolupracovaly s maďarskou a polskou diplomacií a s jejich podporou aktivizovaly své autonomistické požadavky. V této situaci se rusínský směr jevil jako jediný skutečně pročeskoslovenský. Ten obrat zdůraznil během své návštěvy na Podkarpatské Rusi v květnu 1934 ministr zahraničních věcí Dr. E. Beneš. Tehdy už i čeští lingvisté byli mnohem opatrnější a hovořili o rusínských nářečích jako o jednom svébytném celku, který se od 14. století vyvíjel nezávisle na ukrajiništině a je mj. charakteristický mnoha bohemismy. Profesor J. Húsek ve svých článcích důrazně konstatoval, že na Podkarpatské Rusi a na východním Slovensku se vyvíjí „čtvrtý ruský národ (vedle Rusů, Ukrajinců a Bělorusů – I. P.), k jehož osobitosti náleží i samostatný karpatoruský jazyk... Orientace velkoruská i ukrajinská nejen z důvodů politických, jak dovedl Dr. E. Beneš, ale hlavně také z důvodů geograficko-historických, kulturních, hospodářsko-sociálních i jiných nejsou za nynějšího stavu možné.“ Prof. Húsek zdůrazňoval odlišnosti Rusínů od východních Slovanů. „Uhrorusové, jsouce Karpaty oddělení od svých soukmenovců v Haliči a na Ukrajině, pozápadničovali se prostě proto, že se Uhry obracely k západu.“

Úvahy českých odborníků na téma svébytného rusínského národa jako samostatného středoevropského slovanského národa ukončíme na optimistické notě citátem z práce prof. Húška z r. 1936: „Dnes Karpatorusové se čím dále tím více vyvíjejí v samostatnou kmenovou a národní jednotku, jež má již mnoho osobitých přívlastků samostatného národa.“ Bohužel sovětská anexe v r. 1944 zastavila tento nadějný proces a odhodila rusínský národ v jeho etno-politickém vývoji zpět o víc než půlstoletí. Chmurné jsou vyhlídky i v dnešní jakoby svobodné, nezávislé Ukrajině.

IVAN POP

Četnictvo na Podkarpatské Rusi

Četnictvo představovalo v meziválečném Československu nejpočetnější a nejvýznamnější součást bezpečnostního aparátu. Zatímco působnost státní policie byla omezena na několik strategicky významných měst a finanční stráž operovala převážně v pohraničních oblastech, četnické stanice byly rozesety po celém území ČSR a příslušníci tohoto ozbrojeného sboru plnili, zejména v regionech, kde chyběla rozvinutá infrastruktura, mnohem pestřejší úkoly, než bylo potrátní kriminality.

To bezezbytku platilo i pro území Podkarpatské Rusi, kde byla situace strážců zákona, především v prvních letech československé samostatnosti, výrazně komplikovanější než v takzvaných historických zemích, tedy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. O potížích, s nimiž se četníci ve východní části republiky potýkali, nejnázorněji vypovídá čtyřicetistránkový strojopisné hlášení Zemského četnického velitelství pro Podkarpatskou Rus se sídlem v Užhorodě (místní názvy jsou v textu uváděny v podobě, v jaké se objevují v pramenech) z počátku února 1928). Zpráva byla sepsaná v reakci na příkaz Ministerstva vnitra, aby jednotlivá zemská velitelství u příležitosti nadcházejícího desátého výročí vzniku samostatného státu vyhotovila jubilejní zprávy o své činnosti během první dekády československých dějin.

V úvodu hlášení, jehož originál se v současnosti nachází v Národním archivu v Praze autor, velitel podkarpatoruského četnictva plukovník Alois Adamička, zdůraznil odlišnosti místních poměrů od situace v západní polovině státu, kde četnictvo disponovalo dostatkem lidských zdrojů, výstroje, výstroje i ubytovacích kapacit „a jednalo se jen hlavně o pokračování v novém demokratickém duchu“. Oproti tomu na východě republiky „se musilo tvořiti nové četnictvo skoro z ničeho“, jelikož chyběli nejen lidé, ale také vybavení.

Za počátek působení československého četnictva na Podkarpatské Rusi plukovník Adamička označil 7. březen 1919 (shodou okolností šlo o narozeniny T. G. Masaryka), kdy do Užhorodu dorazil okresní četnický inspektor Václav Rendla s šesti podřízenými. Později téhož měsíce se ve městě objevil také záložní poručík Karel Hajdóczy, který začal od 1. dubna úřadovat jako velitel Četnického oddělení v Užhorodě, do jehož působnosti spadaly okresy Užhorod, Seredné a Kapušany, nad nimiž měl však Hajdóczy pouze nominální pravomoc, jelikož všechny četnické stanice s výjimkou užhorodské byly dosud obsazeny Maďary. Spolu s Hajdóczyem přicestovaly posily, jež posloužily jako personální základ pro zřízení Četnického oddělení Velké Berezné, které zahrnovalo okresy Velké Berezné, Perečín a Sobrance a do jehož čela byl jmenován záložní poručík František Haidin. (Přejímání armádních důstojníků jako velitelů útvarů četnictva v té době představovalo poměrně rozšířený jev.)

Vzhledem k dosud nevyjasněným vztahům k Maďarsku byla stanovena demarkační linie podél železniční trati Vajany – Užhorod a dále podél řeky Uže. Během jara 1919 ovšem začaly otevřené bojové střety. Koncem dubna československé vojsko při postupu směrem na Čop vytlačilo maďarské ozbrojené síly z četnických

obvodů, takže bylo možno přikročit k dosazování mužstva na jednotlivé stanice – konkrétně se jednalo o Velké Gejdovce, Tarnovce, Seredné a Velký Láz. Vzhledem k nedostatku četníků byl na každou stanicí zařazen jeden strážmistr se čtyřmi vojáky, kteří byli dočasně přiděleni jako takzvaní výpomocní četníci.

Stabilizace poměrů se však ukázala být pouze dočasnou, protože 6. června 1919 začala maďarská ofenziva, která přinutila četníky z kapušanského okresu a oddělení Velká Berezná k evakuaci do Užhorodu. Město se v té době připravovalo na nepřátelské obléhání. Tamní armádní posádka spolu s jednotkami vojenské policie se stáhla do

Rusínské Velikonoce ve Františkových Lázních

Mukačeva, četníci ale zůstali, aby spolu s místními policisty zajišťovali pořádek ve městě.

K obléhání nakonec nedošlo kvůli uzavření příměří, takže počátkem července byla obnovena běžná služba na všech četnických stanicích. Jelikož během červnových operací bylo přerušeno spojení s nadřízeným četnickým důstojníkem v Košicích, musel velitel užhorodského oddělení zajistit od tamního berního úřadu 45 000 korun, aby vyplatil mužstvu mzdy. Ve stejné době došlo ještě k jednomu incidentu, když se 5. července rusínští vojáci 66. pěšího pluku začali bouřit proti zamýšlenému přeložení útvaru do Čech a četnictvo muselo zjednat pořádek.

Od počátku října fungovalo v Užhorodě samostatné Zemské četnické velitelství pro Podkarpatskou Rus, jehož prvním velitelem se stal plukovník Alois Jirka. Pod jeho vedením byla do června 1920 dobudována základní struktura podkarpatoruského četnictva. Jednotlivé stanice, dříve používané maďarským četnictvem, byly často v dosti neuspokojivém stavu, stejně tak chyběl dostatek školeného personálu, takže četnictvu nadále museli vypomáhat vojáci a čerstvě přijatí nováčci.

Pokračování na straně 11

Dětské vzpomínky na Královo nad Tisou

Královo (nebo Korolevo či Királyháza) leží ve střední části Podkarpatské Rusi mezi většími městy Sevljuši (dnes Vinogradovo) a Chustem v rovině a úrodné nížině (Potiská nížina) na řece Tise, jak je i z názvu patrné. Asi 10 až 15 km na sever a severovýchod směrem na Chust se zdvihají kopce Karpat.

Tisa k nám přitékala z hor a u nás, v rovině, byla asi 500m široká. Roztékala se do mnoha mělkých a bystrých ramen s oblázky a pískem, kde jsme si my děti hrály a učily se plavat pod bedlivým dohledem našich matek. Byly to děti a matky české kolonie, která byla velmi početná, tvořená železničáři, finančníky, četníky a v menší míře rodinami učitelů, lékařů, úředníků a podobně. Místní Rusíni – rodiče ani děti – na koupání či ležení u vody neměli čas, neboť museli pracovat na polích či zahradách. S otcem mého spolužáka jsem občas chodil k večeru k Tise na ryby. Otec chytal vždy do sítě, my kluci pak ryby ze sítě vybírali do vědra.

Městečko nebylo nijak výstavné, jeho dominantu tvořily zříceniny hradu (z 11. století), kam jsme nechodili ani my kluci ke hrám. Nás táhla řeka. Na jaře rozlité a bystrá, ve vhodném čase splavná pro vory s dřevem a s voraři při odpočinku u Velké Kopaniny. (Chodili jsme tam jen s doprovodem rodičů.) A pak nás přitahovalo nádraží s odstavenými vagony. To bylo naše eldorádo. Byly zde odstavené různé typy vagonů: staré, nové, různých tříd i vozy lůžkové. Byla-li tam 1. třída, tak jsme si tam užívali, hráli karty a začínali kouřit. To trvalo neurčitě dlouho, než nás načapali železničáři – to pak byl malér doma i ve škole, jak škola, jak učitel i rusínské, kam jsem chodil já i další Rusíni. Ale i tak nás to táhlo stále k vlakům.

Blízko Králova se však nacházela jedna technická vzácnost, výjimečná v celém Československu – nejdelší dřevěný silniční most (420 m) se stanovým maximálním zatížením 40 tun. Rozšíření Králova začalo až výstavbou rodinných domků pro finančníky, především v naší ulici, kde byla i kancelář finanční strážě. Zde bydleli snad Formánkovi. V jiných pak třeba Drochýtkovi, Doležalovi, Tlapákoví, Svobodovi a další.

Koncem dvacátých let min. století, ještě před státní výstavbou, koupil otec v této ulici starší domek s velkou, tehdy zde obvyklou zahradou. Domek v roce 1934 rozšířil a zmodernizoval. Za sousedy jsme z jedné strany měli bezdětnou maďarskou rodinu (strojvedoucí nebo topič), z druhé pak židovského truhláře, který měl dcerku. Naproti bydleli Rusíni s decerami tak o rok či dva staršími než já. Byly to mé dobré kamarádky a já u nich býval pečený vařený. Na sporáku se stále pražila slunečnicová a dýňová semínka, vařily či opékaly kukuřičné klasy a na podzim pekly dýně, v létě bylo hodně červených melounů. Mohl jsem si brát, kolik jsem chtěl. Jen kukuřičnou kaši – tokan s mlékem – jsem nemohl pozřít. A to bylo denní jídlo sousedů Kišoových.

Za domky na pravé straně ulice byly již lány slunečnicových, kukuřičných a dýňových či melounových polí. Tudy také chodili různí zloději na ovoce a krádeže drůbeže apod. Po sklizni na podzim a v zimě byla pole plná vran a havranů. České rodiny měly jedno až tři děti, tak nás byla

Koupání v Tise

na hraní plná ulice. A na podzim po sklizni dýní byla ulice plná strašidel z vyřezaných a svíčkami svítících různých dýňových nestvůr.

Výstavba v naší ulici téměř připojila přílehlou obec Verjaca (věřtici) ke Královu, ale přesto stále zůstala samostatná. Na opačném konci se totiž stalo s vesnicí Guda, která zůstala oddělena nezastavěnou loukou. Tu však pravidelně zabírali kočovní cikáni s krytými vozy, koňmi a hromadou dětí. Cikánky chodily v pestrých širokých sukních a blúzách, stejně jako mladá cikánata. Cikánské holky nám za kostku cukru vždy zatancovaly čardáš. Muži brousili nože, spravovali a drátovali hrnce, ale hlavně kradli slepice, králíky a co potkali. Tak nevím, jestli byli přínosem či pohromou, když přijeli.

Vedle louky byl kalvínský hřbitov.

Ve středu městečka máli Rusíni domky se zahradami, zeleninou, záhony květin, ale hlavně s výborným červeným vínem. V tomto centru bylo i nádraží a několik menších hotelů. Za ním, hned za tratí, postavil stát železničářskou kolonii, jež byla dostupná železniční lávkou ze středu městečka. Zde také byl postaven slušný konzum, kam jsme chodili všichni nakupovat, protože menších obchůdků bylo málo a jen s malým sortimentem. Jeden takový byl naproti našemu domu, kde jsme si kupovali či dávali naplnit sifonové lahve „bublínkami“.

Podle údajů z počátku 30. let 20. století mělo Královo kolem 5000 tisíc obyvatel různých národností. Žili zde Rusíni, Maďari, Židé a Češi. Takovéto složení bylo i v naší ulici; v důsledku toho jsem měl i národnostně různorodé kamarády a kamarádky, mluvil jsem česky a rusínsky. Maďarsky jsem se nenaučil, neboť v mém okolí nebyly maďarské děti. Doma mluvila matka česky, otec ukrajinsky, neboť pocházel z Haliče od Lvova, i když česky uměl, protože veterinu vystudovat v Brně. Škola zde byla maďarská, česká a rusínská, kam jsem chodil já, i dr. Holubec, budoucí lékař maďarský, ukrajinský a současně i český (neboť promoval v Praze - žena byla Pražanka z Krakovské ul.).

Kostelů bylo více: malá synagoga, kalvínský kostel pro Maďary, a kostel římskokatolický.

Dům v Královu

Největší byl však kostel řeckokatolický na druhém konci Králova. Tam byla i rusínská škola. Matka chodila do římskokatolického, já povinně do řeckokatolického kostela, ale do Verjace, což bylo od nás o hodně blíž. Do tohoto kostela jsme o Velikonocích nosili posvětit jídlo, říkalo se tomu paska: v proutěném koši na prádlo byly vařička, mazance, koláče, chleba, maso a nevím co ještě. Na tyto svátky i na Vánoce k nám přijížděla rodina Mazancova, mamčinina sestra s mužem a synem (strýc byl český učitel v Tekově) a také bratr matky Václav Fořt, svobodný četník sloužící v Jasíně. Na tyto sešlosti i na jiné společenské příležitosti jsme objednávali lahvové plzeňské pivo v konzumu, dodávané vždy ve slaměných obalech. Jindy k nám chodily na řízky známé rodiny, my k maďarské rodině na segedínský guláš, k Ukrajincům Melnikovům na boršč, k jiným na holubce. Za teplých dnů se rodiny scházely v parku či u sokolského hřiště na posezení.

V zimě bylo ve společnosti veseleji. Stále se konaly plesy, bály, maškarní a ochotnická představení, pořádaná různými spolky a školou českou i rusínskou. Nejaktivnější byl však Sokol, hlavně před sokolským sletem. Vzpomínám na jednu besídku rusínské školy. Tancovali jsme nějaký taneček na jevišti a na závěr doporučili učitelé rodičům hodit mezi tanečnický burské oříšky. Naši ty buráky hodili o něco dřív, než byl konec představení.

Pan Melnik založil velice dobrý a úspěšný ukrajinský pěvecký sbor a také ukrajinský skautský oddíl. Ukrajinsky se jmenoval Plast – Junak s vlastní hymnou. Plast pořádal občas výlety

a vatry se závody a zpíváním. Stálé kino v Královu nebylo. Občas se nějaký film promítal v sále „pro všechno“. Tak jsem tam viděl film Tarzan; pamatuji si z něj scénu, jak stojí na věži snad kostela a shazuje pěstí letadla, jež na něj útočilo.

Z předešlého vyprávění může čtenář mít dojem, že Královo je bezvýznamné městečko v potiské nížině. Ale zdaleka tomu tak nebylo. Je pravda, že Tisa jako nížinná řeka přinášela v období zvýšeného průtoku řek záplavy a ohrožovala rozlehlá území a také silnice a železniční tratě. Mosty musely být dlouhé a po sníženém stavu vody byly nepochopitelně nad souší. Silniční provoz byl minimální, mnohde se vozy převážely na prámecích.

Ale hlavní význam Králova byl v železnici. Byla to důležitá železniční křižovatka, železniční uzel a přechodová stanice do Rumunska (tehdy náš „malodohodový“ spojenec). Byla zde jediná výtopna na Podkarpatské Rusi, veliké depo, velká opravárenská hala, veliké odstavné a seřadovací kolejisti. Proto zde také stát vystavěl velikou železničářskou kolonii.

Za první republiky jezdil přes výstavné nádraží rychlík z Prahy (někdy až z Karlových Varů) do Bukurešti. Vozy od mezinárodních rychlíků se zde odpojovaly do Jasíně. Protože trať do Rumunska vedla v opačném směru, než přijížděl rychlík z Prahy, připojila se nová lokomotiva a jelo se do ciziny (Tekovo, Sasovo, Černý Ardov, Ďakovo, v Rumunsku již Halmö, Statu Mare a dál...).

Za první republiky se na státní návštěvy nelétalo, ale jezdilo vlakem. Tak i přes Královo jezdily státní návštěvy z Rumunska i Jugoslávie. Protože trať do Prahy vedla opačným směrem, přepřahaly se zde již připravené lokomotivy. Projížděl tudy rumunský i jugoslávský král – jedním z nich byl Alexander. Přijel k nám po zvolení také prezident Beneš. Tehdy se k vlaku natáhl červený běhoun, státník vystoupil, obyvatelé mávali, hudba hrála, nová lokomotiva se připojila, státník zamával, státník nastoupil a jelo se dál. Čas pobytu už neodhadnu.

Přes Královo jezdily v létě z Čech také zvláštní vlaky dospělých a dětí k moři do Jugoslávie. Tehdy běhali podél vlaků starší kluci a nabízeli „pitnou vodu“ - zdarma či co kdo dal; za „plzeňské pivo“ v půllitrech se platilo. Prodávající občas přišli o sklenici nebo i o peníze za pivo.

Na nádraží jsem býval často, protože otec jako zvěrolékař chodil kontrolovat transporty prasat z Rumunska. Já zatím musel čekat na peroně. Někdy otec očkval v obci všechny psy, pak byl dvůr plný. Když očkval koně, bylo jich o hodně méně.

Nemoci se nevyhýbaly ani nám dětem. Infekčních chorob bylo dost, příslušný dům se pak vždy označil přilepeným červeným papírem s upozorněním, že je v domě infekce. Prodělal jsem snad všechno, co kolovalo mezi dětmi. Nejhorší však byl střevní tyfus, na který tehdy nebyly léky. Nesměl jsem jíst asi tři měsíce, jedl jsem – vlastně pil - pouze čistý bujón. Jako lék jsem užíval vaječný koňak a červené víno.

Všechny krásné a klidné dny skončily 14. března 1939, kdy Královo obsadili Maďari. Tehdy všichni lidé s československým občanstvím museli opustit Podkarpatskou Rus. I my jsme koncem dubna odjeli přes Maďarsko a Rakousko transportem do tehdejšího již protektorátu.

ALEXANDER KOLODRUBEC

Četnictvo na Podkarpatské Rusi

Dokončení ze strany 9

Další problémy působila skutečnost, že většina četníků postrádala dostatečnou znalost maďarských právních norem, jež na Slovensku a Podkarpatské Rusi zůstávaly v platnosti a které se v některých aspektech lišily od zákonů, jež četníci znali z historických zemí.

Ani přístup obyvatelstva k mužům zákona obvykle nebýval příliš vřelý, Rusíni cítili k četníkům určitou nedůvěru. Plukovník Adamička tento fakt, zřejmě poněkud jednostranně, přičítal nedostatku vzdělání a národnostního uvědomění: „Tisícileté spolužití s Maďary udušilo u venkovského lidu vědomí jeho příslušnosti k veliké slovanské rodině. (...) Kulturně a národohospodářsky zastalé obyvatelstvo nechtělo se přizpůsobiti modernějším, byť i pro něho prospěšnějším názorům, a lpělo tvrději na starých zvyklostech.“

Dále Adamička podrobil kritice údajnou rusínskou „netečnost k práci“ a nedostatek respektu k autoritě státních úřadů, v jehož důsledku byli četníci nezřídka nuceni asistovat u vymáhání dlužných daní a exekucí, stejně jako násilně eskortovat k soudům osoby, které nereagovaly na předvolání. Dále bylo třeba bránit častému rozkrádání dřeva ze státních lesů. Hygienické podmínky byly v řadě regionů značně nevhodné, proto se četnictvo muselo podílet na opatřeních k potírání a prevenci různých epidemií. Rozšířený problém představovaly také povodně.

Hlášení též reflektuje některé významné kriminální případy. K nim patří útok maďarské bojovky na četnickou stanici ve Velkých Gejdovcích 24. června 1920 (tedy již po podpisu Trianonské smlouvy, která stanovila československo-maďarskou hranici), při němž zahynul četník Josef Dvořák, postřelený strážmistra Viktora Žáka ze stanice Hukliva neznámým pachatelem 20. června 1921, dopadení lupiče Ivana Buštiny, zastřelení strážmistra Zelenky vojenským zběhem v září 1925 či známý případ bratří Šuhajů. Pozornost si ovšem zaslouží především popis konfliktů státní moci s civilním obyvatelstvem.

Do této kategorie spadá problematika násilného zabírání pastvin roku 1921. Tehdejší sucha měla za následek požadavky venkovánů naylvlastnění státních a velkostatkářských luk, které měly být použity pro pasení dobytka. (Adamička k tomu poznamenal, že na počátku 20. let se na Podkarpatské Rusi chovalo o třetinu více dobytka než před první světovou válkou, což se přirozeně rovněž podepsalo na nedostatku pastvin.)

Když v Aradově poblíž Mukačeva skupina rolníků hnala dobytek na státní pozemky a zbila hajného, který se proti nim pokusil zakročit, došlo ke konfrontaci s četnickou hlídkou ze Záluže a s následně přivolanými posilami z Mukačeva. Poté, co četníci zatklí několik nejagilnější protestujících vesničanů, byl oddíl rolníky napaden a četníci se v dané situaci rozhodli použít zbraně. Výsledkem bylo zastřelení jednoho a zranění čtyř demonstrantů. Adamička k celé záležitosti lakonicky poznamenal: „Tímto rozhodným zakročením četnictva byl zjednan pořádek a účta před zákonem a státní autoritou. Aradovský případ byl i pro jiné obce Podkarpatské Rusi výstrahou.“

K dalšímu konfliktu došlo během protimaďarské mobilizace na podzim 1921, když ve Vyškově v okrese Chust skupina obyvatel nejprve vyzývala brance a záložníky, aby ignorovali povolání k útvarům a následně se 27. října četníkům, kteří dohlíželi na provádění mobilizačních opatření, postavili se zbraněmi v rukou. Strážmistr Bohumil Tomáš a dva vojáci byli útočníky inzultováni.

V tomto případě však šlo o dosti ojedinělý jev, v převážné většině Rusíni mobilizační rozkazy akceptovali.

Krom toho Adamička zmiňuje několik politicky motivovaných násilných činů. Kromě již zmíněného případu zabiti četníka Josefa Dvořáka se jednalo o střelbu maďarských vojáků přes hranice na četnickou hlídku v dubnu 1923 či sérii pumových útoků v Užhorodu během ledna a února téhož roku. (Cílem jednoho z nich se stala i užhorodská četnická stanice, napadena byla i vládní budova a soukromý byt francouzského generála Armanda Castelly, vojenského velitele Podkarpatské Rusi.)

Další kategorii představují komunistické aktivity, z nichž Adamička jmenovitě uvádí výtržnosti ve Svaljavě, kde se v červenci 1924 navzdory úřednímu zákazu uskutečnila komunistická manifestace, jíž se zúčastnilo kolem 4 000 osob. Četníkům pod vedením vrchního strážmistra Tkáče se sice nejprve podařilo dav vytlačit z veřejného prostranství, později však skupina demonstrantů napadla strážmistra Stanislava Kalíše a poté několik dalších četníků, kteří byli zpočátku patrně zaskočení a jednali poněkud nekoordinovaně. Bilance byla následující: čtyři mrtví výtržníci, čtyři zranění strážci zákona.

Nechybí ani záznamy o náboženských konfliktech, mezi které patřilo násilné zabrání řeckokatolického kostela v Koreckách skupinou pravoslavných věřících 4. ledna 1925 a následný útok na četnický oddíl kapitána Dlouhého, který přijel případ vyšetřit. Během potyčky jeden z četníků v sebeobraně zastřelil útočníka. K náboženské problematice Adamička dodal, že sporů o kostely postupem času ubývalo s tím, jak si pravoslavná církev budovala více vlastních svatoštěnků.

Z nenásilné a nepolitické trestné činnosti Adamička zmiňuje vloupání do budovy poštovního úřadu ve Velké Sevljuši v lednu 1926, zmařený četnickou hlídkou, a krádež finanční hotovosti z destilačního závodu ve Svaljavě v prosinci téhož roku.

Máme-li shrnout obsah Adamičkovy zprávy, můžeme konstatovat, že hlavní okruhy potíží, s nimiž se četnictvo na Podkarpatské Rusi ve zkoumaném období potýkalo, tvořily maďarské podvrtné aktivity, ozbrojené loupeže a konflikty s civilním obyvatelstvem. Méně časté byly případy vloupání a komunistické výtržnosti. (Sociální nepokoje měly většinou spontánní charakter, jelikož vliv komunistické strany byl na Podkarpatské Rusi výrazně slabší než v západní části ČSR.)

Citovaný pramen pochopitelně obsahuje pouze údaje o několika vybraných kauzách, navíc vznikl se zřejmým záměrem vylíčit činnost četnictva v co nejlepším světle. Navzdory těmto limitům přináší cenný vhled nejen do problematiky bezpečnostních poměrů na Podkarpatské Rusi, ale také do názorů tehdejšího četnického velitele na rusínské obyvatelstvo.

Mgr. ONDŘEJ KOLÁŘ

Přítel mého otce

V časopisu SPPR Podkarpatská Rus č. 4/2011 byla uveřejněna výzva ing. Kateřiny Bartákové, která hledá informace o rodině MVDr. Prášila, která žila za první republiky v Užhorodě. Ráda bych paní ing. Bartákové sdělila, že jsem jejího pradědečka osobně znala.

Můj tatínek Filip Tulis znal pana MVDr. Prášila, jeho první manželku, jeho tři děti již v Užhorodě. Od doby, kdy se pan Prášil po mnoha letech vrátil do Nového Města na Moravě, kde se v pokročilém věku jako vdovec oženil, býval skoro každý týden hostem mého tatínka, který žil společně s mojí rodinou v naší domácnosti.

Na přání svého tatínka jsem byla 16. 10. 1973 účastna osobně na posledním rozloučení s panem MVDr. Prášilem v Praze.

Pokud bude mít ing. Bartáková zájem, odpovím ráda na její otázky. Ráda se podělím o vzpomínky na dávné události.

**Míla Chmelařová,
Nové Město na Moravě**

Děkuji panu Ivanu Popovi za knihu

Jsem členem SPPR od začátku a odebrám i časopis Podkarpatská Rus. Dostal jsem knihu Dějiny Podkarpatské Rusi v datech od autora prof. Ivana Popa. Právě jsem ji dočetl a chtěl bych panu Popovi za toto krásně sepsané dílo a jeho námahu poděkovat. Jistě mu to dalo dost práce a zabralo hodně času.

Jelikož sám pocházím z východního Slovenska a jsem Rusín, proto se o historii tohoto národa zajímám. Doposud jsem se nikde pravdy nedopátral, hlavně od roku 1938 po rozpadu první Československé republiky do roku 1948 a potom dál pod SSR. Tento nedostatek jsem si teď podrobně doplnil díky panu Popovi, který to krásně chronologicky sestavil. Za to bych mu chtěl moc poděkovat. Rád bych se s ním i setkal a popovídal si s ním, pokud by to bylo možné. Jak jsem už napsal, jsem Rusín a tak jsem si toho dost zažil.

Jan Haragál, Pohořelice

Moje rodinné kořeny jsou ve Svaljavě

Jsem původem z Čech, ovšem vím, že moi předkové z otcovy linie pocházejí z Podkarpatské Rusi, konkrétně z městečka Svaljava. Když jsem se touto skutečností začal blíže zabírat, došel jsem k informaci, že můj pradědeček, Michail Fizer, byl prý ředitelem továrny ve

Foto Markéta Pilátová

**Všem našim členům a čtenářům
přejeme pěkné Velikonoce.
Christos voskres!**

Svaljavě, alespoň se to tak v rodině již od jeho dcery a mé babičky traduje. Měla by to být továrna na zpracovávání dřeva. Při hledání bližších informací jsme s otcem narazili právě na váš časopis, čtvrté číslo z roku 2010, kde o Svaljavě a o tamních továrnách píše Vladimír Kuštek. Vzhledem k tomu, že článek obsahuje poměrně dost jmen, chtěl bych se ho s otcem zeptat, nemá-li také informaci o panu Fizerovi. Pokud máte bližší informace, pak bych si s vámi – i s někým dalším ze Společnosti přátel Podkarpatské Rusi sešel. Můžete mě kontaktovat na tomto e-mailu: kret.david@gmail.com

Přeji vám, aby časopis s tak skvělým obsahem měl i nadále úspěšné pokračování.

David Kret, Mělník

POLEMIKA**Poznámky k stati Pavla Kosatíka**

Přiznám se, že jsem musel některé pasáže poslední části kapitoly z knihy Pavla Kosatíka Sen o Podkarpatské Rusi, uveřejněné v čísle 4/2011 v našem časopise Podkarpatská Rus, přečíst dvakrát, abych zjistil, o co autorovi jde.

No nic, napodruhé jsem jeho ojedinělý názor pochopil. Autor, který nic z toho, o čem píše, nezažil, a který o všem pouze četl, zde píše,

jak velká mentální propast byla mezi Nikolou Šuhajem a četníky, a také mezi úředníky či přistěhovalci z historických zemí a původními obyvateli Podkarpatské Rusi. Možná, že si autor dokonce myslí, že mezi Maďary a Rusíny soužití lépe fungovalo.

Každý máme nárok na svůj názor, ale některé věci nesnáším a vždy jsem se ozval, proto to číním i nyní. Z klidu mě zvedl zvláště poslední odstavec jeho textu, kde píše: ...byla Podkarpatská Rus z iniciativy prezidenta Beneše postoupena Stalinovia další úvahy na toto téma.

Jsou lidé (a pan Kosatík mezi ně zřejmě patří), kteří si myslí, že ústředním bodem, kolem něhož se točilo politické dění v roce 1945, byla Podkarpatská Rus. Já si to nemyslím. Jestliže někomu nedojde, že bylo nemožné zastavit Stalina, který se rozhodl hranici SSSR po válce posunout o 300 km směrem na západ, tak mu uniká tehdejší realita. A zřejmě neví, že pan prezident Beneš byl v tu chvíli velmi malá figurka na Stalinově šachovnici.

Co by např. měli říkat daleko početnější a na vítězství se více podílející Poláci, kteří na toto posunutí hranice doplatili daleko nejvíce? Dávají to snad za vinu tehdejšímu svému vůdcům? Ten nedobry zvyk, okopávat kotníky, resp. kopat do mrtvých, je zahránčen v české kotlině; ani na Moravě ne.

Kromě mých rodičů žili na Podkarpatské Rusi další dospělí a ti by jistě panu Kosatíkovi jeho úvahy opravili. Tato moje poznámka se týká např. i hry Milana Uhdeho Balada pro banditu, kde jsou četníci líčeni jako sbor hlbců a idiotů. Takové psaní považují za urážlivé a byl bych nerad, kdyby si je někdo z mladších zafixoval. My starší víme svoje. Ale ti o generaci starší už nemohou podat svědectví – v tom je výhoda kritizovaného autora...

Ing. JOSEF HAVEL

*Rusínská velikonoční hruška, připravuje se o velikonočních svátcích z vajec a mléka.
Pekl a fotografoval Emil Čeremeta*

O Palanoku

Záslužnou knižní edici, v níž díky Klubu TGM v Užhorodě a šéfredaktoru Ivanu Latkovi vycházejí reprinty vesměs českých, ale i ruských knih z první republiky, obohatila útlá, ale obsažná publikace Mukačevský hrad a Mukačevo. Maďarskou historickou studii Josefa M. Jankoviche přeložil do češtiny Jan Dušánek, knížka po prvé vyšla v roce 1929. Je uvedena podrobným popisem hradu a pojednáním o historickém významu jedné z nejdůležitějších stavebních památek Podkarpatské Rusi; hlavní část obsa-

hu tvoří dějiny hradu a města od dob příchodu Arpádovců (r. 896) až po dvacátá léta 20. století – výklad tedy sahá až k době vzniku knihy.

Jde o seriózní odborný text, přitom poutavý, četba je napínavá a vzrušující. Mukačevským hradem totiž procházely bouřlivé dějiny; pamatuje významné události i osobnosti, objekt plnil roli obranné pevnosti na severovýchodní hranici Uher, jako o důležitý strategický bod měli o něj zájem vládcí i válečníci. Jedním z majitelů hradu byl na sklonku 14. stol. kníže

Teodor Korjatovič, který sehrál významnou roli v dějinách podkarpatských Rusínů, k vládcům regionu patřili také Hunyadovci, zajímal se o něj Vladislav Jagellonský Palanok sehrál významnou roli i v době národních povstání v letech 1604 – 1711. Vládla tu rodina Rákóczyva – o Gyorgi Rákóczym bylo známo, že „výborně spravoval své panství“. V revolučních letech 1848-9 byl svědkem osudového pohybu vojsk. Koncem 19. století vyvrcholila „kariéra“ hradu degradací na vězení... **(ap)**